

**ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE
CERCETARE
ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015**

**Sacramentalitatea preoției și lucrarea Duhului Sfânt în Biserică
(The sacrament of priesthood and the work of Holy Spirit in Church)**

PhD. Stoian Mihai Sebastian

E-mail: stoian.mihai55@yahoo.com.

ABSTRACT

English Abstract: *Proper understanding of the priesthood sacramentality begins with carry on redemptive work of Jesus Christ in time and space by choosing the Apostles who in turn shared redeeming grace for those who believe in Christ through the power of the Holy Spirit. Christ and the Holy Spirit cooperates in an inseparable way. This follows from the ordination prayer is made on the candidate for indicating that the Holy Spirit descending upon him, and making one chosen vessel of the body of the Church, extended in time and space for each member of this body Priesthood of Christ the salvific and sanctifying.*

Romanian Abstract: *Înțelegerea corectă a sacramentalității preoției începe cu transmiterea activității răscumpărătoare a lui Iisus Hristos în timp și spațiu, prin alegerea apostolilor care, la rândul lor au transmis harul mântuitor celor credincioși, prin puterea Duhului Sfânt. Hristos și Duhul Sfânt cooperează în mod inseparabil. Aceasta reiese din rugăciunea care se face la Hirotonie asupra candidatului din care rezultă că Duhul Sfânt, pogorându-se peste el, și făcându-l vas ales al trupului Bisericii, prelungește în timp și spațiu pentru fiecare mădular al acestui trup Preoția lui Hristos cea mântuitoare și sfințitoare.*

Keywords: Sacrament of priesthood, cheirotonia, ecclesial, apostles, Sacred Tradition, Holy Spirit

Introducere

Preoția Bisericii, ca Preoție a lui Hristos, ce există permanent în timp și spațiu, este totodată și organul Duhului Sfânt în iconomia harului divin. Hristos a întemeiat Biserica drept organism teandric ale cărui mădulare participă sacramental la Trupul și Sângele Său în Duhul Sfânt. De altfel, este binecunoscută afirmația Sfinților Părinți conform căreia orice lucrare desăvârșită pentru om în special și pentru lumea recapitulată în el, se pogoară de sus, de la Părintele luminilor, prin Fiul - Lumina Lumii, în Duhul Sfânt, luminătorul întregii făpturi.

Pentru continuarea în timp și spațiu a operei sale mântuitoare, Iisus Hristos a ales pe Sfinții Apostoli ca să fie slujitorii și iconomii săi care, la rândul lor, prin puterea Sfântului Duh, a împărtășit harul răscumpărător celor care au crezut în Hristos prin mijloacele lui Hristos: Cuvântul și Tainele. Împărtășirea aceasta a harului este marea iconomie a Sfântului Duh care începe la Cincizecime, prin Sfinții Apostoli. Aceștia au transmis sarcinile lor apostolice și au înscris, la rândul lor, în iconomia harului divin, prin Taina

ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015

Hirotoniei, pe reprezentanții comunităților creștine care au primit, numele de succesori ai lor. Slujirea preoțească este o stare care a primit, prin succesiunea apostolică în Hirotonie, puterea, autoritatea și responsabilitatea de a săvârși în Duhul Sfânt tot ceea ce ține de această iconomie: vestirea Evangheliei, săvârșirea Sfintelor Taine și păstoria comunității. La fel cum Iisus Hristos e izvorul harului, tot astfel Biserica fiind Trupul Său, este focarul prin care Duhul Sfânt iradiază în lume energiile Sale. În Preoția Bisericii, reprezentarea Preoției lui Hristos și iconomia Harului Duhului Sfânt sunt inseparabile. În Biserică, Hristos nu poate fi făcut prezent decât prin invocarea Duhului Sfânt. Astfel iconom al harului nu poate fi decât cel ce îl reprezintă pe Hristos. Autoritatea preotului este autoritatea celui care reprezintă Preoția lui Hristos și a celui care este iconom al harului Duhului Sfânt.

1. Iconomia lui Hristos și a Duhului Sfânt temei al preoției harice sacramentale

Ca o primă condiție pentru ca Preoția Bisericii să fie cu adevărat reprezentare a Preoției lui Hristos și iconomia harului Duhului Sfânt, este păstrarea în succesiunea apostolică, deoarece numai prin Apostoli, Preoția Bisericii se leagă de Preoția lui Hristos. Hirotonia este astfel actul sacramental în care Iisus Hristos, prin trimiterea Duhului Sfânt, împărtășește celui hirotonit în succesiunea Apostolilor săi, puterea și autoritatea de a fi iconom al harului în Biserică și pentru Biserică. Ca o a doua condiție menționăm fidelitatea față de Sfânta Tradiție, ca expresie a păstrării plenitudinii harului. Cu alte cuvinte, preotul nu poate fi iconom al harului decât dacă păstrează și transmite mai departe tezaurul Sfintei Tradiții. La acestea trebuie să se adauge bineînțeles și o viață permanent conformă cu cele propovăduite, adică o viață de jertfă pentru Hristos și pentru comunitatea peste care Duhul Sfânt l-a pus păstor pe acel preot.

Relația dintre Fiul și Duhul Sfânt, prezentă din veșnicie în comuniunea Sfintei Treimi, se reflectă din abundență și în relația Sfintei Treimi cu făpturile în Biserică. Duhul cel purces din Tatăl strălucește prin Fiul nu numai Tatălui ci și oamenilor, în acest fel umple pe credincioși de afecțiunea filială a Fiului față de Tatăl (prin îndemnul de a striga Avva Părinte), așa cum El este și manifestarea iubirii paterne față de lume. Duhul de care îi umple Fiul pe credincioși este același duh al Tatălui care se odihnește asupra Fiului și se întoarce de la Fiul spre Tatăl.[1]

Biserica este Trupul tainic al lui Hristos dar posedă totodată și plinătatea Duhului Sfânt care pe toate le desăvârșește. Astfel „Biserica are o constituție teandrică. Conținutul ei constă din Hristos unit după firea dumnezeiască, cu Tatăl și cu Duhul, iar după firea omenească cu noi.”[2] Ca atare, Biserica nu este o simplă instituție omenească ci, în virtutea faptului că este întemeiată de Hristos și are Sfintele Taine ca sacramente ale mântuirii, este o viață nouă organizată ierarhic în cler și popor, este viața în Hristos și cu el, viață duhovnicească în comuniune harică și euharistică cu el. Așadar, putem spune pe drept cuvânt, că trăiește dintr-o altă viață decât cea a omenirii actuale, deși aceasta nu este desființată, ci imprimată de Duhul Trupului îndumnezeit al lui Hristos, mai bine zis deschisă înfinității dumnezeiești din acest Trup și părtașă la ea.[3]

Din perfecta întrepătrundere între caracterul hristologic și pnevmatologic al Preoției Bisericii rezultă faptul că „orice creștin este un mădular al Trupului tainic; dar ca persoană el este o ființă care cuprinde și rezumă în sine însușirile Bisericii. Privit din

ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015

acest îndoit punct de vedere nu se poate face o despărțire între aspectul de hristofor și cel pnevmatofor al membrului Trupului tainic; dimpotrivă, o calitate o implică pe cealaltă.”[4] Duhul Sfânt a fost trimis la Cincizecime în numele Fiului, spre a lucra prin Cuvântul Evangheliei lui Hristos și în Tainele Bisericii, făcând din Biserică un membru divin și de viață din care fiecare mădular poate sorbi, ca dintr-un izvor nesecat, din bogăția dumnezeiască a Trupului lui Hristos, crescând în mediul divin pentru ca în comuniune deplină cu ceilalți să ajungă la vârsta plinătății lui Hristos.

Biserica este lucrarea Fiului și a Duhului Sfânt trimiși în lume de către Tatăl. Taina Cincizecimii este la fel de importantă ca și aceea a răscumpărării întrucât opera răscumpărătoare a lui Hristos își găsește deplina continuare în opera îndumnezeitoare a Duhului Sfânt. Adevărata ecleziologie nu se poate întemeia în chip unic numai pe întrupare, nici numai pe Cincizecime. Exacerbarea rolului uneia dintre lucrările persoanelor divine în iconomia mântuirii conduce la nesocotirea lucrării celorlalte. Astfel, lucrarea Duhului Sfânt este nedespărțită de aceea a Domnului Iisus Hristos, păstrându-și specificul Duhului ca Duh al comuniunii și al unității în diversitate. Toată viața Bisericii este pătrunsă de această dublă prezență și de această strălucire reciprocă a lui Hristos și a Duhului Sfânt. Hristos trimite pe Duhul Sfânt iar Duhul conduce către Fiul și îl manifestă pe acesta. Totuși, deși lucrează nedespărțit, între cele două persoane nu poate fi făcută confuzie, ci fiecare își păstrează specificul potrivit intercomuniunii trinitare în care unitatea ființei nu anulează specificitatea persoanelor, iar Treimea Persoanelor nu împarte unitatea ființei.

Prin viața sacramentală a Bisericii noi ne unim cu Hristos în Duhul Sfânt care e fluid relațional între persoanele treimice și între Treime și umanitatea recapitulată în Hristos. Aceasta deoarece Fiul vine în noi trupește, unindu-se cu noi prin binecuvântarea Tainelor; și iarăși duhovnicește cu Dumnezeu, prin lucrarea și harul Duhului Său, recreând Duhul din noi prin înnoirea vieții și făcându-ne părtași ai firii Lui dumnezeiești.

2. Sacramentalitatea preoției și lucrarea Duhului Sfânt în Biserică

În orice act sfințitor din viața Bisericii și în special în Taina Preoției, Hristos și Duhul Sfânt conlucrează în mod nedespărțit. Aceasta reiese din rugăciunea care se face la Hirotonie asupra candidatului din care rezultă că Duhul Sfânt, pogorându-se peste el, și făcându-l vas ales al trupului Bisericii, prelungește în timp și spațiu pentru fiecare mădular al acestui trup Preoția lui Hristos cea mântuitoare și sfințitoare. De asemenea, această conlucrare dintre Hristos și Duhul Sfânt în Preoția Bisericii se vede foarte clar în Taina Sfintei Euharistii care cuprinde atât epicleza cât și prefacerea darurilor în Trupul și Sângele lui Hristos, ca o realitate deplină și mântuitoare. Astfel putem spune că prin caracterul pnevmatologic al Preoției Bisericii se afirmă și condiția epicletică a Bisericii. „Epicleza semnifică în mod ecclesiologic că Biserica cere să primească de la Dumnezeu ceea ce a primit deja, istoric, în Hristos, ca și cum n-ar fi primit. Aceasta include continuitatea cu Hristos sub toate formele. Include continuitatea și cu Apostolii întocmai ca și pentru euharistie, unde cuvintele instituirii nu pot fi o garanție în ele însele fără Duhul. Iar în altă explicație: Apostolii primiseră Duhul lui Hristos cel înviat și fuseseră înviați în El la Cincizecime și, cu toate acestea, atunci când îi aleg pe cei șapte diaconi (Fapte VI, 1 - 6), îl invocă din nou...”[5]

ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015

În Biserica Ortodoxă preocuparea pentru Hristos a fost în perfect echilibru cu preocuparea pentru Duhul Sfânt, considerându-se faptul că nu se poate trăi legătura cu Hristos decât în Duhul Sfânt, deoarece în Duhul Sfânt nu se trăiește decât legătura cu Hristos. Astfel, cu cât se cunoaște mai viu Hristos și se trăiește mai mult în El, cu atât are loc o înaintare și în Duhul Sfânt. Reciproc, cu cât cineva are o viață mai duhovnicească, cu atât se face mai vizibil atașamentul său față de Hristos de care se bucură nu numai el ci și natura și persoana care relaționează cu el. Cu atât mai mult membrii ierarhiei sacramentale au posibilitatea de a spori în această ascensiune neantreruptă, contribuind astfel nu numai prin harul permanent eficient care li s-a dat prin Hirotonie, ci și prin exemplul personal în care se vede tot mai prezent nu individul egoist, ci persoana deschisă comuniunii după chipul lui Hristos, astfel încât să poată spune ca și Sfântul Apostol Pavel că „de acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine”(Galateni 3, 20).

Referitor la caracterul trinitar al Bisericii, se poate vorbi despre două iconomii: a Fiului și a Duhului Sfânt.[6] Dar acestea nu trebuie să fie înțelese într-un sens cronologic - întruparea și învierea, evenimentele Fiului, succedate de Cincizecime, manifestarea Duhului Sfânt. - ci într-un sens ontologic și sacramental. Echilibrul eccleziologiei ortodoxe provine din faptul că ea a privit într-o viziune unitară Hristologia și Pnevmatologia și, ca urmare, aspectul instituțional și cel harismatic, adică structura ontologică și cea existențială. Structura și mistica, deși aparent contradictorii, în realitate nu se exclud, sunt complementare, deci formează o unitate asemenea trupului și sufletului care alcătuiesc persoana umană. În acest sens Hristologia nu poate nicidecum să fie despărțită de Pnevmatologie, ele aparțin una alteia și de aceea o sinteză corectă[7] între Hristologie și Pnevmatologie, pe plan eclesiologic, ar fi de un mare interes pentru întreaga creștinătate răsăriteană și apuseană.

Biserica este, pe de o parte, un organism teandric, realitatea ontologică obiectivă a vieții lui Hristos continuată în mod sacramental în istorie. Hristos n-a întemeiat Biserica Sa pur și simplu ca o instituție istorică sau ca o societate de creștini. Ființa ei izvorăște din umanitatea transfigurată a lui Hristos, El însuși fiind Capul ei, după înviere, când ridică întreaga umanitate la dreapta Tatălui. De altfel, din mulțimea de imagini, simboluri și denumiri ce s-au atribuit Bisericii în perioada apostolică, expresia paulina *Trupul lui Hristos* (I Cor. XII, 27; Col. I, 18) a reținut cel mai mult atenția Teologiei Ortodoxe, deoarece ea indică cel mai bine continuitatea sacramentală a vieții în Hristos, Biserica este purtătoare de Hristos, hristoforă în sensul real al cuvântului. Sfântul Chiril al Ierusalimului afirmă cu curaj că Biserica și Hristos devin, în actul Euharistiei, *concorporali și consanguini*. [8] Centrul Eccleziologiei Ortodoxe stă, fără nici o îndoială, tocmai în această concorporalitate dintre Hristos și Biserica Sa prin Duhul Sfânt, Meritul Sfântului Chiril este acela de a fi indicat foarte clar că „sensul noțiunii de îndumnezeire corespunde integral cu sensul noțiunii de *concorporalitate și consanguinitate*; Hristos, Euharistia, Biserica - trupul fizic, trupul sacramental, trupul mistic - nu reprezintă trei entități diferite și separate ontologic, ci toate trei au o unitate de ființă” [9], în Taina Euharistiei ne împărtășim cu Trupul și Sângele lui Hristos și numai astfel creștem în starea eclesiastică prin care am intrat la Botez și, împărtășindu-ne din toate celelalte Sfinte Taine, devenim Biserică. Tainele sunt ale Bisericii și aduc pe cei ce le primesc la

ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015

Biserică, căci Hristos, încorporând în Sine pe cei ce primesc Tainele, îi încorporează în Biserica Sa. Biserica este o comuniune prin Taine, se întemeiază pe ele, este circumscrisă de Taine, dar ea este, de asemenea, săvârșitorul lor. Tainele aparțin Bisericii ca acte ale ei, sau, mai exact, ca acte ale lui Hristos, Capul ei. „Tot ce se produce în Biserică pleacă de la Capul ei, Hristos. Dar capul nu este singur, ci împreună cu Trupul Său, Biserica și tot ceea ce El face se raportează la trupul Său, Biserica. Fiind săvârșite de Hristos, prin Duhul Său, Tainele sunt ale Bisericii. Dar ele sunt ale Bisericii și pentru că sunt ocazionale și cerute de Biserică.”[10]

Pe de altă parte, Biserica este „templul Duhului Sfânt” (I Cor. VI, 19), un trup „purtător de Duh”, „pnevmatofor”. Același Duh care a luat parte la întruparea și transfigurarea Fiului, a luat parte și la întemeierea Bisericii. Dar rolul Duhului Sfânt în Biserică nu se poate limita la ceea ce ține de întemeierea și continuitatea istorico-instituțională a acesteia. Sfinții Părinți interpretează trimiterea și continuitatea istorico-instituțională a acesteia, precum și trimiterea Duhului în lume, în sensul unui schimb ontologic ce s-a realizat între Iisus Hristos cel înviat și umanitatea noastră; noi am dat Fiului trupul nostru, iar el ne-a dat Duhul Său.

Biserica nu se plasează aici ca o realitate intermediară între Dumnezeu și credincioși, ci este implicată direct în acest transfer ontologic dintre umanitatea înviată a lui Hristos și umanitatea noastră în Duhul Sfânt. Biserica nu poate avea conștiința *obiectivității* și certitudinea mântuirii în Hristos fără invocarea Duhului Sfânt. În acest sens, caracterul *obiectiv* al sacramentalității Bisericii și al structurilor eclesiale depinde de prezența Duhului Sfânt. Duhul Sfânt mărturisește adevărul în Biserică (Ioan XIV, 26) și confirmă slujirile, tainele, propovăduirea și harismele acesteia (I Cor. XII, 4). El face aceasta în subiectivitatea persoanelor care alcătuiesc comuniunea Bisericii. Prin Duhul Sfânt, fiecare creștin își asumă umanitatea din viața lui Hristos, dobândind astfel identitatea sa spirituală și libertatea sa personală. Din cele de mai sus reiese clar că pentru gândirea ortodoxă Pnevmatologia este constitutivă Hristologiei și Ecclesologiei. Ea reprezintă însăși condiția de existență a lui Hristos și a Bisericii.

Esențial este, după cum remarcă Zizioulas, „ca două aspecte ale Pnevmatologiei, respectiv eshatologia și comuniunea, să fie introduse în Ființa lui Hristos și a Bisericii.”[11] Când Biserica este constituită ținând cont de eshatologie și comuniune, atunci noțiunile piramidale dispar din ecclesologie. Aceasta înseamnă că episcopul, în calitatea de cap al Bisericii locale, este condiționat de existența comunității sale și de restul slujirilor bisericesti, mai ales de presbiteriu. În acest sens nu există slujire bisericască care să nu aibă nevoie de alte slujiri, adică să nu fie în relație complementară, deci să creeze și să păstreze comuniunea de slujire, întrucât nu există „nici o treaptă de slujire (bisericească) care să dețină plinătatea, plenitudinea harică și puterea fără o relație cu celelalte.”[12] Deci nu există episcopat în sine detașat de celelalte slujiri, mai ales de presbiterat și de comunitatea credincioșilor, ci există numai împreună cu toate slujirile în Biserică, pentru Biserică și cu Biserica. Fericitul Augustin mărturisește: „Pentru voi sunt eu episcop și cu voi sunt creștin”[13]

Cele două perspective - Hristologică și Pnevmatologică - cu consecințele lor: aspectul instituțional și cel harismatic, ontologic și existențial, sunt complementare și ele

ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015

nu trebuie să fie nici separate, nici confundate[14]. Din aceasta cauză, sunt de semnalat greșile și gravele consecințe ecleziologice ale doctrinei Filioque și ale pentecostalismului. O ecleziologie filiocvistă pune accent pe continuitatea istorică și obiectivă a structurilor, care sunt garantate intacte și excluse de la păcat, pe când una pentecostalistă reduce totul la manifestarea subiectivă, personală a Duhului Sfânt, fără conștiința unei realități sacramentale. Pentru cea dintâi, Biserica este o mărturie intactă, o imitație a lui Hristos cel istoric; de aceea, între perioada apostolică și cea postapostolică, între apostolat și episcopat nu este nici o diferență. Biserica imită pe Apostoli, papa imită pe Petru, ca vicarul lui Hristos. Pentru cea de-a doua, Biserica este mai degrabă o prefigurare a lui Hristos eshatologic; de aceea ea se complăce într-un fel de dochetism și profetism. Desigur, această analiză este o simplificare, dar ea arată ce importanță are concepția despre iconomia persoanelor Treimii în raport cu Biserica. De aceea doctrina despre Biserică este influențată în mod direct de ceea ce teologia a formulat în legătura *Deus ad intra* și *Deus ad extra*. De pilda, pentru Teologia Ortodoxă, Duhul Sfânt nu este simpla legătură dintre Tatăl și Duhul, ci are propria sa iconomie, constituind trupul lui Hristos în istoria creștină, ca noul popor al lui Dumnezeu, eshatologic.

Concluzii

Biserica se mișcă între istoria creștină - de unde aspectul ei eshatologic, dar traiectoria ei istorie-eschatologică este pătrunsă permanent de prezența Duhului Sfânt care ține împreună întreaga comuniune a sfinților, Biserica cerească și cea pământească. Desigur, în această schemă ecleziologică nici Iisus Hristos, nici Duhul Sfânt nu se identifică cu Biserica, fiind și deasupra ei. Dumnezeu rămâne liber în Biserică, cu toate că El este fidel față de tot ceea ce El însuși a instituit, a dăruit și promis Bisericii Sale (apostolat, slujiri, sacrament, harisme, mesaje etc), pentru ca aceasta să reziste în istorie, iar puterile iadului să nu o biruiască. Dar numai Duhul Sfânt umple de viață, de har și dă sens acestor structuri. Din această cauză invocarea Duhului Sfânt este esențială pentru existența și misiunea Bisericii, însăși Preoția este opera Duhului Sfânt și sub judecata Acestuia. Exacerbarea realității instituționale, adică certitudinea pe care o dă simpla vizibilitate exterioară a instituțiilor ecleziastice prin care se asigură continuitatea în timp și spațiu, a dus la estomparea iconomiei Duhului Sfânt în toată dimensiunea ei. Duhul Sfânt însă, este invocat nu numai ca să confirme aceste slujiri și structuri, ci și ca să le judece, să le înnoiască și să le transfigureze. Sfântul Vasile cel Mare a arătat în lucrarea sa „Despre Duhul Sfânt” că totul în Biserica este într-un proces de înnoire, de continuitate și discontinuitate, așa după cum Faptele Apostolilor arată că aspectul instituțional - vezi Fapte I, 12-26 și II, 42 - și aspectul harismatic - vezi Fapte II, 17 - sunt complementare.

Referințe bibliografice:

- [1]. Pr. Prof. Dumitru Staniloae, *Criteriile prezenței Sfântului Duh*, în „S.T.”, an XIX, nr. 3-4, 1967.
- [2]. Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. I.B.M.al B.O.R., 1978.
- [3]. Prof. Nicolae Chitescu, *Sobornicitatea Bisericii*, în „S.T.”, an VII, nr. 3 – 4, 1955.

**ICOANA CREDINȚEI. REVISTA INTERNAȚIONALĂ DE
CERCETARE
ȘTIINȚIFICĂ INTERDISCIPLINARĂ, Nr. 2. An. I. Iunie 2015**

- [4]. Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia lui Ioan*, P.G., LXXIV.
- [5]. Pr. Prof. Dumitru Staniloae, *Relatiile treimice și viața Bisericii*, în „Ortodoxia”, an XVI, nr. 4, 1964.
- [6]. Drd. Ioan N. Surubaru, *Relația dintre Hristos și Duhul Sfânt în viața Bisericii*, în „S.T.”, an XX, nr. 9 – 10, 1968.
- [7]. I. Zizioulas, *Ființa eșlesială*, trad. Aurel Nae, Edit. Bizantina, București, 1996.
- [8]. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, cap. IV – V, în „P.S.B.”, trad. D. Fecioru, Edit. I.B.M. al B.O.R., București, 1979.
- [9]. Pr. Dr. Ion Stoica, *Preotia, Hirotonia și succesiunea apostolică în lumina teologiei ortodoxe*, Edit. Macarie, Târgoviște, 2005
- [10]. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, cap. IV – V, în „P.S.B.”, trad. D. Fecioru, Edit. I.B.M. al B.O.R., București, 1979.
- [11]. Pr. Prof. Dumitru Staniloae, *Relatiile treimice și viața Bisericii*, în „Ortodoxia”, an XVI, nr. 4, 1964.
- [12]. Pr. Lect. Dumitru Radu, *Caracterul eșlesiologic al Sșintelor Taine și problema comuniunii*, Teza de Doctorat, în „Ortodoxia”, anul XXX, nr. 1 – 2, 1978.